

1. UVOD

Pojam ljudskih prava odnosi se na koncept koji se bazira na ideji da ljudska bića imaju univerzalna prirodna prava, ili status, nezavisno od pravne jurisdikcije ili drugih određujućih faktora kao što su enitet, državljanstvo i pol. Kao što je vidljivo iz Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima Ujedinjenih nacija, ljudska prava (makar u periodu poslije Drugog svjetskog rata) su konceptualno zasnovana na urođenom ljudskom dostojanstvu i zadržavaju svoj univerzalni i neotuđivi karakter. Postojanje, validnost i sadržaj ljudskih prava je i dalje predmet rasprava u filozofiji, pravnim i političkim naukama.

Pravno, ljudska prava su definisana u međunarodnom pravu i u unutrašnjem pravu velikog broja država. Međutim, za veliki broj ljudi doktrina ljudskih prava ima i vanpravni karakter i čini fundamentalnu moralnu osnovu za regulisanje savremenog geopolitičkog poretka. Ljudska prava se tako prikazuju kao demokratski ideali. Cilj koncepta „prava čovjeka” je uspostavljanje zajedničkih standarda u položaju ljudi koji treba da postignu svi narodi i sve nacije, kako bi svaki pojedinac i svaki građanin društva težio da doprinese poštovanju ustanovljenih prava i sloboda. Ideja ljudskih prava razvila se iz ideje prirodnih prava; neki teoretičari ne prave razliku između ova dva pojma, dok ih drugi razdvajaju kako bi se izbjeglo asociranje na neke pojmove koji se tradicionalno povezuju sa doktrinom prirodnih prava¹. Zaštita ljudskih prava obezbjeđuje se ratifikacijom međunarodnih dokumenata, implementacijom u domaće zakonodavstvo i postojanjem institucija domaćeg i međunarodnog prava.

Ljudska prava su moralna prava opšte prirode. Ona pripadaju svima podjednako i nezavisna su o polu, godinama, sposobnostima, rasnoj, etničkoj, nacionalnoj ili nekoj drugoj pripadnosti, kao i o društvenom ili državnom poretku kojem pojedinac pripada. Riječ je o temeljnim i neotuđivim pravima koje posjeduje svako ljudsko biće kao bitne pretpostavke svog istinski ljudskog postojanja u slobodi, nezavisnosti i dostojanstvu. Shvaćena tako, ljudska prava čini skup moralnih načela koja se propituju i potvrđuju u području filozofije morala. Ljudska prava su i pravna zaštita ljudskog dostojanstva. Njima se pravno potvrđuje i štiti ljudsko dostojanstvo svakog pojedinca. Riječ je, dakle, o pravima koja pripadaju svakom pojedincu u odnosu na državu i vlast. Pozivajući se na njih, pojedinac postavlja zahtjeve pred

¹ Peter Jones. Rights. Palgrave Macmillan, 1994 godine

institucije i tijela vlasti na lokalnom i nacionalnom nivou da oni djeluju na određen način ili da spriječe djelovanje kojim se dovodi u pitanje njegovo ljudsko dostojanstvo. Zahtijevajući svoja ljudska prava pred državom, pojedinac se prvenstveno poziva na pravne norme utvrđene međunarodnim instrumentima ljudskih prava. Njihov temelj predstavlja ‘Međunarodna povelja prava’ Ujedinjenih naroda u sklopu koje se nalazi ‘Opšta deklaracija o ljudskim pravima’. Norme su rezultat pregovora i dogovora među državama i, kao takve, formalnopravno obvezuju vlade da se prema pojedincu ponašaju na određen način. U dijelu demokratskih zemalja u tu su svrhu usvojene posebne povelje prava kao sastavni dio ustava. Shvaćena tako, ljudska prava čini skup pravnih normi koje se uređuju i potvrđuju u okvirima teorije i prakse međunarodnog prava.

Ljudska prava, dakle, nisu neke posebne društvene privilegije koje pojedinac zasluži svojim rođenjem ili djelovanjem. Ona mu uvijek i u svakom času pripadaju, čak i onda kad ih on nije svjestan, kada ne priznaje ista prava drugima, ili kad drugi njemu ne priznaju ta prava. S obzirom na to da su bitan uslov ljudskog postojanja, ona ne zavise o milosrđu onih koji su na vlasti. Država pojedincu ne daruje njegova temeljna prava i slobode, on ih od nje ne zaslužuje, na primjer, svojim dobrim ponašanjem, jer su oni naprosto neotuđiv dio njegove ljudske prirode. Ipak, ona mu ih može priznati i garantovati zakonima, kao što mu ih može osporiti i zabraniti zakonima. Razlika između te dvije mogućnosti jeste razlika između dobre i loše vladavine, između režima koji štiti interese svih i režima koji štiti samo interese pojedinih grupa. Ali i kad mu vlast osporava njegova temeljna prava i slobode, pojedinac ostaje njihov “vlasnik” zbog čega i ima neotuđivo pravo neprekidno i uporno “težiti vlastitoj sreći”. Taj cilj se ne postiže odjednom i za sva vremena. Istorija pokazuje da je proces priznanja i zaštite ljudskih prava dugotrajan, složen i osjetljiv jer pretpostavlja korjenito mijenjanje pristupa pojedincu, društvu, vlasti i državi. On podrazumijeva uspostavljanje i razvoj takvih društvenih odnosa u kojima vlast sve manje propisuje, a sve više potvrđuje i štiti prava pojedinca kao temeljna i neotuđiva prava i slobode svih.²

Međunarodna ljudska prava konstituišu se radi zaštite pojedinaca, nezavisno od njihove pripadnosti nekoj državi³. Nacionalnost, odnosno državljanstvo i pripadnost državi, ima vitalni značaj kad je u pitanju odgovornost država zato što se smatra da je šteta učinjena u ime države. Time se održava fikcija u tradicionalnoj doktrini međunarodnog javnog prava po

² Vedrana Spajić-Vrkaš, Ivanka Stričević, Dubravka Maleš, Milan Matijević, Poučavati prava i slobode, Istraživačko-obrazovni centar za ljudska prava i demokratsko građanstvo Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu Zagreb 2004

³ Prof. Dr. Vitomir Popović, Prof. Dr. Filip Turčinović, Međunarodno javno pravo, Banja Luka, 2009, str. 361

kojoj pojedinci nisu njegovi subjekti. Međutim, evolucija je išla u pravcu otvaranja mogućnosti za pojedince da zatraže zaštitu na međunarodnom planu. Prednost je odnijela autonomna struktura u zaštiti ljudskih prava, a ne ona koja proizilazi iz tradicionalnog koncepta odgovornosti država. Međunarodno pravo ljudskih prava se često definiše kao pravo koje se bavi zaštitom pojedinaca i grupa protiv kršenja njihovih međunarodno zagarantovanih prava, od vlada, te unapređivanjem tih prava.